THE ROLE OF THE CATEGORIAL ADJECTIVE IN THE TERMINOLOGICAL SYNTAGM

Doina Butiurca
Assoc., Prof., PhD., Hab. Dr., Faculty of Technical and Human Sciences, Târgu-Mureș, Sapienția University of Cluj-Napoca

Abstract: The concept is a mental construct that contributes to the ordering of individual object in the outer world. The terminological syntagm allows for realization of differences/oppositions of conceptual units of the real world objects and/or of the abstract reality. In theory, the categorial adjective adds a certain type of information/a certain conceptual feature through its capacity to individualize the object denominated by the noun. It is the assertion we start from in our research. The role of the categorial adjective, patterns of actualization of distinctive features through the categorial adjective, the role of the categorial adjective in structures with interdisciplinary terms are a few of our research intentions. One of the conclusions of our research is that, though to an infinitely smaller extent than the qualifying adjective, the conceptual sphere of the categorial adjective presents certain degrees of conceptual/specialised openness.

Keywords: categorial adjective, terminology, syntagm, actualization, concept.

Procesul de dezambiguizare este unul motivat, niciodată arbitrar, realizat în funcţie de competenţa ştiinţifică/ conceptuală şi lingvistică a terminologului.Acesta are capacitatea de a propune termeni care pot desemna o nouă percepţie a realităţii, o denumire pentru un obiect/ fenomen, ce poartă deja un nume. În procesul de dezambiguizare sunt utilizate multiple resurse lingvistice şi procedee de creaţie adaptate, convertite nevoii de denominare. Mecanismele folosite pentru exprimarea diferenţelor conceptuale nu pot fi detaşate de expresia lingvistică obligând de exemplu, la respectarea modalităţilor de formare a cuvintelor (derivarea, compunerea, calcul lingvistic/ semantic s.a.m.d.), la respectarea acordului. Cu toate acestea, mărcile lingvistice de dezambiguizare au scopuri diferite.Termenul nou format este necesar să dea nume, după regulile univocităţii unui concept nou, să marcheze opoziţia de caracteristică şi nu în ultimul rând, să se adapteze unui sistem coerent al denominaţiei pentru a individualiza un domeniu al ştiinţei.

Rolul adjectivului categorial

Conceptul este o construcţie mentală care contribuie la ordonarea obiectelor individuale ale lumii exterioare. Sintagma terminologică permite realizarea diferenţelor/ opoziţiilor dintre unităţile conceptuale ale obiectelor *lumii reale* şi/ sau ale *realităţii abstracte*. Teoretic, adjectivul categorial adaugă un anumit tip de informaţie/ o anumită trăsătură conceptuală prin capacitatea de a individualiza referentul denumit prin substantiv. Aici se impune o diferenţă: conceptul general, având caracteristici pertinente poate denumi o întreagă clasă de obiecte; adjectivul categorial utilizat în structura sintagmei terminologice individualizează obiectele unei clase aparţinând realităţii concrete sau abstracte, interne sau externe, individuale sau colective (v. M.Teresa Cabré 1998:168).Aşa, de exemplu, în sintagmele „plată anticipată”, „plată

compensatorie" „plată declarată", „plată forfetară", „plată integrală", „plată neefectuată" adjectivele categoriale individualizează un ansamblu de trăsături distinctive ale conceptului generic :Plată =„sistem, mod după care se plăteşte/ achitare/ depunere/ vărsare"(DEX)

Din definiţia de dicţionar rezultă că adjectivelor *categoriale- declarată, forfetară, integrală, neefectuată* - le revine rolul de a marca relaţia de opoziţie dintre numeroasele caracteristici ale conceptului generic. Dacă în gramatica tradiţională, raportul de dependenţă dintre substantiv şi adjectiv caracterizează sintaxa, semantica şi morfologia adjectivului, în terminologie, rolul adjectivului este de a introduce opoziţii de natură conceptuală în interiorul clasei de obiecte denumite de conceptul generic. Adjectivele categoriale au rolul de a scoate conceptul din sfera generalului: plată forfetară = „Care este dinainte stabilit la o sumă globală şi invariabilă"(DEX)

În procesul de terminologizare, conceptul general se impune cu toate trăsăturile esenţiale, secundare, marginale, interdisciplinare; se impune cu anularea variaţiilor de expresie ale acestor caracteristici şi implicit, cu anularea relaţiilor de opoziţie, la nivel global. A se compara(v. *Dicţionar de termeni economici* 2013):

1.credit (generic) cu: credit adiţional, credit bancar, credit comercial, credit confirmat, credit divizibil, credit global, credit ipotecar, credit lombard etc(concepte specifice);

2. piaţă (generic) cu: piaţă bursieră, piaţă condiţionată, piaţă fluctuantă, piaţă interbancară, piaţă ipotecară, piaţă liberă, piaţă mondfială, piaţă unică etc(concepte specifice).

Termenul *credit* utilizat în DEX şi/sau în dicţionarele specializate cu/ sau fără mărci diastratice desemnează un conţinut conceptual cu numeroase trăsături existente în mod latent, la nivelul specializărilor (adiţional, bancar, comercial, confirmat, divizibil, global etc). Relaţiile de opoziţie, dezambiguizarea se realizează numai în sintagme terminologice cu adjective categoriale (credit adiţional, credit bancar etc).La fel şi termenul *piaţă* s.c.l.

Rolul adjectivului categorial este de a marca opoziţia între concepte de acelaşi nivel. O „descriere" exhaustivă a unui concept este necesar să ia în considerare acel demers care permite marcarea opoziţiilor dintre concepte de acelaşi nivel ierarhic. Un *credit adiţional* este un credit: care poate completa un împrumut acordat anterior unei personae fizice/ juridice;

care modifică un împrumut acordat anterior unei personae fizice/ juridice;(on linea).

Un *credit ipotecar* este un credit:

în care proprietatea serveşte drept garanţie a rambursării;

în care se impun condiţii de remunerare a capitalului- dobândă;

în care există termene/ scadenţe de rambursare;

în circumstanţele în care datorită nerespectarii clauzelor contractuale debitorul îşi poate pierde proprietatea.(v. *Dicţionar economicon linea*).

Un *credit lombard* este un credit:

care a fost deschis de o bancă;

care are drept garanţie efecte publice (titluri de rentă, acţiuni, obligaţiuni etc) aparţinând clientului;

Observăm că exprimarea unei trăsături conceptuale într-un ansamblu de concepte specifice, impune sistematic diferenţele dintre concepte.Vorbim despre un sistem conceptual organizat de adjective categoriale în jurul unui concept general. Analiza celor trei concepte ne permite următoarele concluzii:

conceptele specifice au caracteristici comune prin conceptul general care le încadrează în acelaşi câmp noţional (credit= împrumut acordat unei personae fizice sau juridice, în anumite condiţii);prin intermediul adjectivelor categoriale se stabilesc relaţii de opoziţie cu rol în dezanbiguizarea trăsăturilot conceptuale. Majoritatea conceptelor supraodonate, generice au numeroase caracteristici în plan conceptual. Se organizează şi/ sau se reorganizează, în funcţie de anumite trăsături ale subclasei, ale ordinului, speciei etc.

Tipare de actualizare a trăsăturilor distinctive prin adjectivul categorial

În terminologie, adjectivul categorial, spre deosebire de adjectivul calificativ (utilizat în limba comună, omniprezent în discursul beletristic) actualizează o trăsătură distinctivă a conceptului, fără a indica gradul de realizare a caracteristicii. Există două tipare: 1. adjectivul actualizează trăsăturile distinctive cu rol de restrângere a referinţei generice a conceptului şi/ sau a definiţiei. Adjectivul categorial reprezintă una dintre strategiile lingvistice, conceptuale şi de sens prin intermediul căreia se realizează această restrângere, la nivelul sintactic al structurilor: Cg(concept generic) + Adj. (trăsătura distinctivă). De exemplu: în „strategie economică", „strategie comercială", „strategii economice ale întreprinderii", rolul adjectivului „comercială" este acela de a restrânge referinţa elementului generic, tot aşa cum rolul substantivului este de a restrânge referinţa „economică" (din „strategie economică"). Observăm în exemplele discutate că adjectivul categorial (asemenea substantivului în cazurile oblice şi/ sau în acuzativ) este un element forte al desemnării trăsăturilor conceptuale.

2. Adjectivul actualizează trăsăturile distinctive (intrinseci şi extrinseci) cu rol de identificare a conceptului.

2.1. Actualizarea trăsăturilor intrinseci se realizează prin serii având diferite dezvoltări, în funcţie de caracteristicile clasei de obiecte, în interiorul raportului termen - imagine mentală a obiectului (concept). Rolul adjectivului categorial este fundamental în exprimarea anumitor proprietăţi ale obiectelor: formă (oval, pătrat), culoare (brun, roşcat), proces (calibrat, rulat, asanat), tip de acţiune, dimensiuni spaţiale sau temporale etc.

În cazul în care referentul este concret, precizarea trăsăturilor distinctive este absolut obligatorie la realizarea unei descriei exhaustive a conceptului.

În metaforele terminologice - „bloc alveolocapilar", „bloc atrioventricular", „bloc cardiac", „bloc fascicular", „bloc funcţional" - sunt actualizate trăsături intrinseci necesare descrierii complete a conceptului medical:

a. „bloc alveolocapilar"

trăsături intrinseci: tulburare a difuziunii gazelor respiratorii; nu afectează homeostazia gazelor respiratorii; se realizează la nivel alveolocapilar.

b. „bloc atrioventricular"

trăsături intrinseci: blocare a propagării influxului electric între atriu şi fasciculul His; caracter intermitent sau permanent.

c. „bloc cardiac"

trăsături intrinseci: încetinirea sau întreruperea propagării potenţialelor electrice ale inimii; complet/incomplet.

d. „bloc fascicular"

trăsături intrinseci: întreruperea conducerii fasciculare; la nivelul ramurii stângi a fasciculului His.

Adjectivele categoriale (alveolocapilar, atrioventricular, cardiac, fascicular etc) marchează contextual, specificitatea morfo-anatomică (bloc cardiac=bloc specific zonei inimii).

2.2. Trăsăturile extrinseci ale unui concept au fost teoretizate de Maria Teresa Cabré astfel: „Les caractères extrinsèques d`un concept, par rapport aux intrinsèques, sont externes à sa définition comme classe fonction: origine; destination; localisation; inventeur etc”(Maria Teresa Cabré 1998:171).Aşa de pildă, conceptul desemnat prin termenul „stocare de mărfuri”are în limbajul comercial, trăsătura extrinsecă „a face stocuri de mărfuri, de materii prime etc// într-un depozit”.Datorită faptului că nu există un obiect concret (depozit material), specific domeniului informaticii, trăsătura extrinsecă a termenului comercial este utilă unei descrieri exhaustive în informatică: „stocare în cloud”. Sintagma terminologică este relevantă pentru precizarea a două tipuri diferite de locaţii pe care cele două domenii le utilizează: locaţia materială (pentru stocarea de mărfuri), locaţia virtuală (pentru stocarea de documente importante, imagini sau fişiere de backup într-o reţea unde informaţiile sunt păstrate pe mai multe servere virtuale, nu pe servere dedicate). Locaţia/ localizarea este trăsătura extrinsecă a conceptelor date. Aşa cum se poate observa, trăsăturile extrinseci ilustrează şi caracterul interdisciplinar al termenilor. Numeroase concepte din domeniul fizicii (Legea lui Ohm etc), al chimiei (Tabelul lui Mendeleev etc), al medicinii au caracteristici extrinseci legate de inventator. Indexul de personalităţi existent în *Dicţionar farmaceutic* (*Dicţionar farmaceutic*, Dumitru Lupuleasa, Ileana Popovici, Lăcrimioara Ochiuz 2014, Polirom) cuprinde peste 390 de concepte a căror trăsătură extrinsecă este numele personalităţilor din domeniul medico-farmaceutic.

Rolul adjectivelor categoriale în structuri cu termeni interdisciplinari

Termenul prin care un concept se exprimă poate fi interdisciplinar. Să luăm spre exemplu, termenul „pompă”. Tot caracter interdisciplinar au în uzaj şi termenii „bloc”, „blocaj”, utilizaţi în limbaje diferite: med. „bloc cardiac” „blocaj renal”; constr. „bloc-turn”; mec. bloc-motor etc. Rolul compatibilităţii conceptuale a trăsăturii distinctive desemnate prin adjectiv are o relevanţă majoră şi implică o problemă de competenţă. Pentru semantică şi terminologie „interdisciplinaritatea începe acolo unde specialistul unui domeniu cunoaşte o parte dintre proprietăţile conceptelor de care are nevoie în interacţiunea lui profesională cu utilizatorul privilegiat al acestor concepte. Ea este posibilă prin tolerarea unei limite a conceptualizării comune la un prag sub care partajul sarcinilor nu ar fi productiv” (Leart 1997:7). Astfel, studiul semantic al termenilor „pompă” „bloc”, „blocaj” obligă terminologul la a stabili dacă în trecerea de la o disciplină la alta (de la limbajul tehnic la limbajul medical) este vorba despre unul şi acelaşi concept sau nu.

Din perspectiva semanticii lexicale, termenul poate fi analizat sub aspectul semnificatului lingvistic (în tradiţie saussaureană), nu sub aspectul conceptului. Astfel, conform DEX „pompă” este definit ca „instrument sau mecanism care serveşte (înăuntru sau dinauntru) unui fluid”. Această caracteristică semasiologică are avantajul de a putea constitui baza, permanenţa proprietăţi semantice, capabilă să genereze crearea de cunoştinţe/ informaţii în numeroase domeniile specializate. Pornind de la acest „prag” semantic se realizează „partajul” domeniilor:

teh. „pompă” – „Maşină de forţă sau aparat compus de obicei dintr-un cilindru cu piston, manevrat cu mână sau acţionat mecanic, folosit pentru a deplasa sau a comprima un fluid; //maşină de forţă, agregat la deplasarea unui fluid dintr-un anumit spaţiu într-altul.”(DT); med. „pompă” – 1. „Pompă ionică” – „Denumire generică pentru sistemele de transport activ de la nivelul membranelor celulare”; 2. „Pompă peristalitică” - „Dispozitiv care permite pomparea

unui lichid printr-un sistem de tuburi prin contractarea şi relaxarea alternativă a acestora, debitul de lichid pompat fiind reglabil"; „Pompă de protoni" – „Denumire generică pentru sistemele de transport de protoni la nivelul membranelor celulare...."(DM 2007:830).

Situaţia este identică şi în cazul substantivului „bloc"definit în DEX „Bucată mare dintr-o materie solidă şi grea, masă solidă dintr-o singură bucată"şi a substantivului „blocaj" a cărui trăsătură de sens este aceea de „blocare"(DEX). Proprietatea semantică de „bucată din..", ca şi a aceea de „blocare"este fundamentală constructelor conceptuale: stomat. bloc – 1.„masă de material"; 2.„Termen generic pentru anestezia regională."; 3. „Fragment de ţesut inclus în celoidină sau parafină în vederea obţinerii de secţiuni pentru examenul histologic"(DM 2007: 254): „bloc vertebral", „bloc sinoatrial", „bloc fascicular", „bloc neuromotor";// constr. „bloc-turn"//; mec. „bloc-motor"; // geog. „bloc-diagramă" etc

Termenul medical „blocaj" „defineşte încetarea bruscă a funcţiei unui organ"(DM 2007:255); med. „blocaj articular"; med. „blocaj ganglionar", med. „blocaj metabolic", med. „blocaj renal"etc.

O primă observaţie care se impune în exemplele discutate este că substantivul care exprimă noţiunea generală nu admite decât adjective şi/ sau substantive aparţinând domeniului definit prin acest termen, sau unor domenii conexe (interdisciplinare/ transdisciplinare): în domeniul medical, conceptul „pompă" admite adjective şi/ sau substantive ce restrâng referinţa noţiunii generice prin trăsături specifice medicinii: „pompă ionică", „pompă peristaltică"// „pompă de insulină", „pompă de calciu", „pompă de protoni", „pompă de sânge", „pompă de sodiu" etc. Acelaşi concept general va atrage în limbajul tehnicii adjective şi/ sau substantive care vor restrânge referinţa noţiunii generice la domeniul tehnic: pompă hidraulică, pompă submersibilă// pompă de vacuum, pompă de injecţie etc. Fiecare domeniu specializat impune un grad absolut de compatibilitate conceptuală şi referenţială între elementele de structură ale unei sintagme terminologice

Cea de-a doua observaţie priveşte statutul adjectivelor categoriale. Chiar dacă, într-o măsură infinit mai mică decât adjectivele calificative, sfera conceptuală a adjectivelor categoriale prezintă anumite grade de deschidere conceptuală/ specializată. Este o caracteristică manifestată în posibilităţi de combinare ale unuia şi aceluiaşi adjectiv, la nivelul mai multor domenii: adjectivele „ionică, peristalitică, "din „pompă ionică", „pompă peristalitică" sunt univoce, inerente conceptului medical desemnat de termenul „pompă". Categorialul „..ionic" este utilizat însă şi în arhitectură, ca trăsătură distinctivă a stilului, în sintagme ca: „ordin ionic" , „stil ionic", în chimie, fizică, geografie: Marea Ionică, Insulele Ionice etc. La fel, adjectivele „vertebral, sinoatrial, fascicular, neuromotor" din sintagmele: „bloc vertebral", „bloc sinoatrial", „bloc fascicular", „bloc neuromotor" restrâng referinţa conceptului generic, impunându-se ca marcatori deosebit de puternici ai sensurilor, în domeniul medical. Gradul de deschidere specializată este dat de utilizarea acestor categorii în domenii conexe, dintre care, anatomia, biologia, zoologia, psihologia: „coloană vertebrală", „handicap neuromotor", „nod sinoatrial" etc. Vorbim despre aceeaşi capacitate de deschidere conceptuală a adjectivelor categoriale şi la nivel intradomenial: „cardiac" şi „renal" din sintagmele „bloc cardiac" „blocaj renal" pot fi utilizate ca trăsături distinctive şi la formarea altor concepte medicale: „insuficienţă cardiacă", „masaj cardiac"; „insuficienţă renală" etc. Utilizarea adjectivelor categoriale este determinată/ obligatoriu legată conceptual de conţinutul noţiunii generice, spre deosebire de adjectivul

calificativ, de exemplu, care poate rămâne relativ indiferent la conţinutul lexical al substantivului, având posibilitatea de a se realiza printr-un număr nedeterminat de substantive.

Cea de-a treia observaţie este referitoare la faptul că interdisciplinaritatea terminologică se poate manifesta şi la nivelul categorialelor. Adjectivul categorial cu rol de restrângere a referinţei elementului generic se caracterizează prin faptul că desemnează trăsături conceptuale disctinctive aparţinând cel puţin, la două domenii ştiinţifice. În funcţie de modul în care se intersectează în domeniile ştiinţifice, putem distinge: adjective categoriale intradisciplinare (se intersectează în interiorul unui domeniu), adjective categoriale interdisciplinare (se intersectează între domenii mai mult sau mai puţin conexe). Categoriale desemnând trăsături intrinseci ale unui referent din anatomie, chimie, fizică etc se găsesc diseminate în aproape toate domeniile/subdomeniile medicale. Cât dă anatomia de exemplu, ca trăsături distinctive şi cât primeşte domeniul medical la nivel interdisciplinar? Anatomia este principalul domeniu donator pentru medicină, fapt ce îi conferă statutul de disciplină *fundamentală*. Inventariem în acest sens, nu atât termeni din anatonie, folosiţi în medicină, cât mai ales sensurile acestora, identificabile la nivelul adjectivelor categoriale: 1. termeni de diagnostic: cerebro-vasculară, uretrală, piloric/ă (tulburare cerebro-vasculară, stenoză uretrală, stenoză pilorică); 2. termeni terapeutici: renală, peritoneală, gastric (dializă renală, dializă peritoneală, lavaj gastric); 3. termeni chirurgicali: endoscopic/ă, urologic, gastric/ă, hepatic/ă, intraocular (chirurgie endoscopică urologică, rezecţie gastrică, lobectomie hepatică, implant intraocular de cristalin); 4. teste de diagnostic: gastrointestinal/ă, abdominal/ă (endoscopie gastrointestinală, sonografie abdominală); 5. teste şi proceduri: intravenos/oasă, renal/ă (pielograma intravenoasă, angiogramă renală). Observăm schimbarea sensului unui aceluiaşi concept în transfereul său de la un domeniu la altul. Adjectivele categoriale au dublu rol: realizează o descriere completă a conceptului corespunzător prin actualizarea exhaustivă a trăsăturilor intrinseci şi/sau extrinseci; 2. contribuie la dezambiguizarea sensurilor specifice subdomeniului/ ramurii. Adjectivul „renală” – monomembru - este un termen migrator. Operează numeroase modificări de sens prin trecerea de la sintagme aparţinând subdomeniului „Terapeutică” (dializă renală) la subdomeniul „Teste şi proceduri” (angiogramă renală).

BIBLIOGRAPHY

Dicţionar explicativ al limbii române,ediţia a II-a, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1982.

Dicţionar Medical (DM), Valeriu Rusu, Bucureşti, Editura Medicală 2007.

Doina Butiurca, Attila Imre, Druţă I., *Dicţionar de termeni economici* I, Editura Universitară, Bucureşti, 2013.

Dumitru Lupuleasa, Ileana Popovici, Lăcrimioara Ochiuz, *Dicţionar farmaceutic*, Polirom, 2014.

Bahnaru, Vasile, *Mutaţii de sens: cause, modalităţi, efecte*, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1988.

Cabré, Maria Teresa, *La terminologie*, traducere din catalană, Monique C.Cormier şi John Humbley, Armand Colin, Les Presses de l`Université d`Ottawa, Armand Colin, 1998.

Eugen Coşeriu, *Principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii*, în volumul *Omul şi limbajul său.Studia lingvistica in honorem Eugenio Coşeriu*, AUI, III.e, tomul XXXVII-XXXVIII, lingvistică, 1991-1992.